

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשות נצבים וילך, תש"ע
מספר 877

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

אזהרת משה: ההתבוללות מובילה לעבודה זרה ולעזיבת ברית ה'!

חומש דברים עיקר עניינו נאום הפרידה של משה רבנו מבני ישראל, ופרשת "ניצבים" נאמרה ביום הסתלקותו של משה (רש"י כט:ט). משה בוחר לפנות אל כל העם ולא רק להנהגה ולאליטה, כפי שמדגיש הכתוב שבני ישראל ניצבים כולם לפני ה': "אתם נצבים היום פלכם לפני ה' א-להיכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושריכם פל איש ישאל" (כט:ט). היה אפשר להניח שמשה ישמיע במעמד זה אך ורק דברי עידוד וברכות, אך לא כך היה. לצד ההבטחות לשכר על התנהגות טובה, מזהיר משה את העם מפני התבוללות. כבר בפסוקים הראשונים של הפרשה מתוארים שלושת השלבים של ההתבוללות:

1. עזיבת דרכה של התורה: "פן-יש בכם איש או-אשה או משפחה או-שבט אשר לקבו פנה היום מעם ה' א-להינו" (כט:טז).

2. דרך עבודה זרה: "ללקח לעבד את-אלהי הגוים ההם... ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם" (כט:יז-כח).

3. עזיבה מוחלטת של ברית ה': "על אשר עזבו את-ברית ה' א-להי אבתם" (כט:כד). במידה רבה מדובר בהמשך לאזהרות שמשה השמיע בפרשת "ראה": "כי יסיתך אֲחִיךָ... גִלְכָה וְנִעְבְּדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אֶתָּה וְאֲבֹתֶיךָ מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיךָ הַקְּרִבִים אֵלֶיךָ או הַרְחֵקִים מִמֶּךָ (דב' יג:ח).

משה רבנו בוחר אפוא בנאום הפרידה שלו להזהיר את עם ישראל, שעומד לקראת הכניסה לארץ המובטחת, מפני אימוץ דרכיהם של יושבי הארץ. המסקנה היא שהחשש הגדול אינו מהמלחמות ביושבי כנען אלא מפני ההתבוללות בתוכם. אף שעם ישראל היה עֵד לנסיים הגדולים ביציאת מצרים, במעמד הר סיני ובתקופת ההליכה במדבר, אין הוא חסין מפני ההשפעה השלילית של יושבי הארץ הנכרים. ואכן, במהלך ההיסטוריה של עם ישראל הן בארץ ישראל הן בגלות, הסכנה הגדולה הייתה לא ברדיפות ובפוגרומים אלא בהשפעה הקטלנית של הקרבה לגויים. קרבה זו היא שעלולה הייתה להביא להתבוללות ויציאה לשמד.

ההתבוללות בעת החדשה

מקרים של התבוללות שאף הובילו לעזיבת הדת מופרים ביהדות מקדמת דנא. אולם בעת החדשה, בייחוד מאז המאה ה-18, ניכרת התגברות של התופעה הזאת. הדבר נבע בין השאר בגלל:

1. מלחמות נפוליון ובעקבותיהן "הריסת חומות הגטאות" ומתן האמנציפציה ליהודים אשר הובילה לשבירת המבנה המקצועי-כלכלי של היהודים וכן המבנה המסורתי-דתי של הקהילות היהודיות.

2. אידיאולוגיות חברתיות כגון הומניזם, לאומיות וסוציאליזם שהוצעו כתחליף לדת, ולעתים אף התנגדו לה באופן ישיר ומוצהר.

3. התפתחויות חדשות במדע שקראו תיגר על אמונות דתיות, ובמיוחד תיאורית האבולוציה של צ'ארלס דרווין. גם בעת החדשה מוכרים מקרים רבים, אפילו בין בעלי משפחות יהודיות ידועות, של החלטה לעזוב את ברית ה'. בין המקרים הידועים ביותר אפשר לציין את ראש ממשלת בריטניה בנימין דיזראלי,¹ שהוטבל לנצרות כאשר היה נער בן 13. מקרה אחר הוא משה בן שניאור-זלמן, בנו הצעיר של מייסד תנועת חב"ד - הרב שניאור זלמן מליאדי (בעל התניא) שהמיר את דתו לנצרות הקתולית לאחר שכבר היה נשוי ואב לילדים.²

המעבר מכס הרבנות של רומא לוותיקן

¹ בנימין דיזראלי, 1804-1881, הוטבל לנצרות עם אחיו בזימת אביו. היה ראש ממשלת בריטניה בשנים 1869-1874; 1880-1880.

² מלבד המקרים המפורסמים של שבתאי צבי שפעל במאה ה-17 והתאסלם, וממשיכו יעקב פונק שפעל במאה ה-18 והתנצר.

המקרה המשונה והחריג ביותר של עזיבת ברית ה' ע"י יהודים בדורות האחרונים הוא ללא ספק המקרה של ישראל צולר-צולי.

ישראל צולר נולד בברודי שבגליציה בשנת 1881. הוא הוסמך לרבנות בבית המדרש לרבנים בפירנצה וקיבל תואר "דוקטור לפילוסופיה" מהאוניברסיטה המקומית. בשנת 1918 התמנה לרבה של העיר טריאסט ובו בזמן לימד באוניברסיטת פדובה. באותה עת הוא שינה את שם משפחתו לצולי (Zolli) – שם בעל צליל איטלקי, ואף הוסיף שם לשמו הפרטי: "אנטון", לכבוד חגיגות 700 השנה לפטרונה של העיר פדובה. יהודים רבים ראו בזה צעד שאינו הולם את מעמדו בהיותו רב, ואכן שני אירועים אלו יכלו אולי לרמוז על התקרבותו לסביבה הנוצרית ותחילת התרחקותו ממקורותיו היהודיים. אף על פי כן בשנת 1939 מונה צולי לרבה הראשי של יהודי רומא. תפקודו של צולי בתקופת השואה, לאחר ההשתלטות של גרמניה על רומא, עורר ביקורת רבה. בין יהודי העיר נפוצה הידיעה שאף על פי שצולי קיבל התראה מראש על האקציה שנערכה ב-16 באוקטובר 1943, הוא לא הזהיר את בני קהילתו מפני הצפוי להם. הטענה הייתה שהוא דאג רק לביטחוננו האישי ולביטחונם של אשתו ובתו, בעזרת ידידיו בוותיקן שנתנו לו שם מקלט. לאחר שחרור רומא יצא צולי ממחבואו בוותיקן וניסה לשוב למעמדו – רבה של רומא, אולם ראשי הקהילה מנעו זאת ממנו.³

ב-13 בפברואר 1945, כשמונה חודשים בלבד לאחר שרומא שוחררה מידי הכיבוש הנאצי, המיר צולי את דתו לנצרות קתולית, יחד עם אשתו ובתו. למחרת טבילתו, במהלך ביקור הרבנים הצבאיים של בעלות הברית ברומא בביתו, הוא כינה את עצמו "משומד להכעיס". העיתון "דבר" דיווח על המקרה החריג במילים קשות: נפל הגורל על יהודי איטליה, שאחרי שנות דיכוי ורדיפות, קרבנות אדם ורכוש, בעצם ימי התעוררות לחיים מחודשים והתאמצותם להקים מחדש את סוכת היהדות שלהם הרופפת רפופת של גולה זעירה – תבוא עליהם גם החרפה הלאומית של בגידה מצד אדם, שהם בתום-לבב הזמינוהו לפני שנים מארץ אחרת להיות להם לרב בקהילתם הגדולה, העתיקה ביותר באירופה, הלא היא קהילת רומא.⁴

לאחר מעשה היו שטענו שהתנצרותו של ישראל צולי הייתה תוצאה של הנידוי של הקהילה היהודית ברומא בעקבות השואה ולא כתוצאה מ"התעוררות רוחנית".⁵

הרקע הנפשי לתופעת ההתבוללות

הברית של ה' עם עמו ישראל טבועה עמוק במהות הנפש היהודית. היא דוחפת את המתחמק ממנה אל האי-נורמליות; לבעיות נפשיות.⁶ הפסיכיאטר היהודי הנודע, פרופ' הנרי ברוק,⁷ דן בחוסר איזונו של היהודי המתבולל. ברוק היה אחד מ-50 חכמי ישראל שבן גוריון פנה אליהם בשנת 1958 בשאלה "מיהו יהודי". במכתב התשובה לבן גוריון כתב ברוק:

מספר קטן מבין היהודים מלידה מצטערים על היותם יהודים בעטיו של הסבל שנגרם להם... קיים בקרב יהודים אלו רצון להתבולל, להשתחרר מיהדותם. ניסיונותיהם נתקלים לעתים קרובות בהתנגדות מצד התת-מודע הקולקטיבי... ומתעורר בהם עימות פסיכולוגי קשה, המוביל אותם לעיתים קרובות לאנטישמיות, להתרפסות ולפעמים אף למחלות נפשיות מסוימות.⁸

ניתוחו המדעי של פרופ' ברוק מסביר את הרקע הנפשי של היהודי המתבולל שמבקש לשחרר את עצמו מיהדותו.⁹ ניתוח זה יוכל להסביר גם את התופעה הקשה שמדינת ישראל מתמודדת עמה היום, כשיהודים שמפאת שנאה עצמית ורצון להתחבב על אומות העולם ניצבים בראש המחנה שמנסה לשלול את הלגיטימיות של מדינת ישראל.

ד"ר דב לויטן

החוג המשולב למדעי החברה

והמכללה האקדמית אשקלון

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

³ פואה, נשיא הקהילה היהודית ברומא, אף טען שצולי מסר לגרמנים את רשימת יהודי העיר.

⁴ ב' יגיד, "על מומר-להכעיס", דבר, 16 במרץ 1945.

⁵ L.I. Newman, "A "Chief Rabbi" of Rome Becomes a Catholic", *A Study in Fright and Spite*, Renascence

Press, New York 1945

⁶ משה גרילק, **פרשה ופשרה**, כרך ב', הוצ' אד"ת-אביב, עמ' 429-430.

⁷ הנרי ברוק היה פרופסור לנוירו-פסיכיאטריה באוניברסיטת פריז.

⁸ משה גרילק, **שם**.

⁹ על גישתו הכוללת ונאמנותו של ברוק עצמו לעיקרי היהדות אפשר ללמוד מהרצאה שנשא בכנס בין-לאומי באדינבורג בשנת 1960: "אנו מצהירים בלא היסוס שהחוק העברי, התורה, הינו מדע האדם המושלם ביותר המצוי בידינו, ומעל לכל, העקבי ובעל האחידות הפנימית המושלמת ביותר. התגלות זו בנינו העניקה לעולם לא רק את עשרת הדיברות, הבסיס לכל מוסר, כי אם גם חוק מפורט ביותר, המכסה את כל האספקטים של חיי אנוש – המוסרי, החברתי, הביולוגי, ההיגייני הרפואי, הכלכלי, המשפטי, ואפילו הצבאי. אנו יכולים להצהיר בלא היסוס שהחוק העברי, התורה, הינו מדע האדם המושלם ביותר המצוי בידינו, ומעל הכול, העקיב ובעל האחידות הפנימית המושלמת ביותר". הנרי ברוק, "האדם מול האבן הגאה", **ניצוצות**, גיליון 5, 1960.